

Lilja 4-ever i Gävle

I december 2003 arrangerade Kultur & Fritid i Gävle visningar av *Lilja 4-ever* för gymnasieskolan. De skickade ut inbjudan till de tre gymnasieskolorna i kommunen: Vasaskolan, Borgarskolan och Polhemsskolan. Resultatet blev att 631 elever och medföljande lärare såg filmen på Filmstaden den 3 december 2003. På uppmaning av Erik Modin, planeringssekreterare på Kultur & Fritid, skickade lärare in en fri utvärdering av visningarna och sitt arbete med filmen. Här följer åtta korta texter där lärare beskriver hur de arbetat med *Lilja 4-ever* och hur filmen togs emot av eleverna.

Eleverna fick nya perspektiv på sin egen tillvaro

Jag har nu sett filmen med två klasser, en etta och en tvåa. Förarbetet i klasserna bestod av att diskutera trafficking utifrån filmhandledningen. De flesta visste vad det är, men det verkade inte som om någon ägnat ämnet någon djupare tanke. *Lilja 4-ever* är en film som man nog måste vara förberedd på, det går inte att vänta sig underhållning i en "vanlig" biofilms bemärkelse.

Lyckligtvis hade jag möjlighet att ta upp filmen med ettan redan samma eftermiddag, och det var uppenbart att den hade satt sina spår. Någon hade sett filmen innan, men det gjorde inget, diskussionen blev ändå väldigt givande. Spontana reaktioner var illamående, ilska, frustration, "jävla män" med mera. Några tyckte det var naivt att tro att problemet endast ligger hos mäns attityder, det var istället samhället och ekonomin som måste förändras. Som individ kan man avstå från att köpa sex, men annars är det nog svårt att påverka situationen. Det var uppenbart att de hade reagerat och tänkt på filmen, det blev obehagligt påtagligt när en tjej i deras ålder utsätts för detta. Efter en gemensam klassrumsdiskussion gav jag eleverna de frågor som finns i filmhandledningen, och de fick själva välja vad de ville prata om. Det gick bra, elever som normalt inte jobbar bra på egen hand, var väldigt engagerade nu.

I tvåan gick diskussionen lite trögare. Kanske var det en kombination av att det hade gått ett dygn sedan de såg filmen, samt att det var tidigt på morgonen. De fick samma frågor som ettorna, men det var inte lika tydligt här att de hade berörts och reagerat på filmen. Här tyckte några att problemet inte ligger i kapitalismen, utan i den större, organiserade brottsligheten. Därför blir det också praktiskt taget omöjligt att göra något åt problemet, byråkratin är för trög och innehåller en massa hinder, medan brottslingar handlar snabbt och effektivt. Några menade att slavhandel och prostitution alltid har funnits, men att våra attityder har förändrats. Vi accepterar inte längre detta eftersom vi har en annan moral nu än förr.

Gemensamt för båda klasserna var att de ansåg sig ha fått andra perspektiv på sin egen tillvaro. Bra, det behövs mer eftertanke kring saker och ting! Jag tycker att trafficking är ett väldigt viktigt ämne att ta upp, och filmen är bra eftersom den lägger sig på dessa ungdomars nivå genom huvudpersonen. Tyvärr hade jag inte tid till något större förarbete, och jag skulle också föredra att följa upp filmen så snart som möjligt efter visningen. I dagens samhälle bleknar intryck ganska snabbt, och vi är vana vid att se och koppla bort hemska saker. Kanske var det därför som det inte blev så bra som jag trodde

i tvåan. Något som vore än bättre skulle vara att visa filmen i samband med ett tema, till exempel människohandel eller internationell brottslighet, och då i samarbete med samhällskunskapen. Det känns som om detta lades på svensklärare just för att det var en film som skulle visas, inte på grund av filmens innehåll. Om filmen absolut ska kopplas till ett skolämne så tycker jag att den passar bättre inom samhällskunskap.

Det är gubbarna som bär skulden

Som förarbete tittade klassen på dokumentären *Lilja 4-real*. Efter filmen fick alla sammanfatta filmen med ett ord. Ord som nämndes var: äcklig, hemsk, spyfärdig och sorglig. Vi diskuterade de olika rollfigurerna. Alla var överens om att de flesta var snälla från början. Men allteftersom tiden gick så svek de Lilja. Personer som eleverna nämnde som svikare var mamman, tjejkompisen, mostern, Andrej (som lurar Lilja till Sverige) och Witek (hallicken). De före detta killkompisarna som festade i Liljas lägenhet nämndes också. Lilja stämplades oförskyllt som hora i det lilla samhället hon bodde i. Efter det att hon fått den stämpeln var det okej att behandla henne hur som helst, hon hade inte längre något värde som människa. Den enda som inte svek henne var Volodja.

Miljön i filmen upplevdes som ful, rucklig, ghettoaktig – ett allmänt förfall. "Alla ville därifrån och betedde sig som svin mot andra människor för att ta sig därifrån. De offrade andra för att rädda sig själva." Eleverna ansåg att flickorna som utnyttjades i filmen och dokumentären absolut inte fick skylla sig själva. Det är gubbarna som vill tjäna pengar och leva ut sina snuskiga fantasier som bär skulden: "Kanske är det dessa män som borde se filmen..." Vi diskuterade också vad fattigdomen i det forna Sovjet får människor att göra. Vi talade om försäljning av människor och organ och hur fattiga utnyttjas av människor utan moral.

Vi diskuterade könsroller och vad det kan bero på att män utnyttjar unga flickor

Jag har sett *Lilja 4-ever* med två klasser på samhällsprogrammet, en tvåa och en trea. Vi såg filmen först, och sedan diskuterade vi den en timme. Båda klasserna var djupt tagna av filmen, och de hade många frågor och mycket att diskutera. Sedan såg vi dokumentären *Lilja 4-real* lektionen efter, och fast den drog över lektionstiden ville de se den färdigt.

Innan vi började diskutera, läste jag Lukas Moodyssons tal vid Filmgalan 2003 för dem. De blev förvånade över att det var så många flickor som såldes till väst. Att det förekom visste de, men inte i vilken omfattning. Därefter pratade vi om filmen, om filmmusiken och vad den betydde för stämningen, om miljön. Vi jämförde miljön i öst med miljön i väst och fann att de var ganska lika, förutom att det var mer välhållet hos oss. Vi pratade om änglavingarna i slutet av filmen. En del tyckte att de var bra, andra ansåg att de var övertydliga. Vi pratade om personerna i filmen, om Liljas och Volodjas tro på Gud, om slutet på filmen. Alla tyckte att det var en bra film.

Jag läste upp frågorna från eleverna vid Herrgårdsgymnsiet i Säffle och svaren från ECPAT och eleverna hade många kommentarer till de olika frågorna. Sedan diskuterade vi könsroller och vad det kan bero på att så många män utnyttjar unga flickor. Vi talade om EU, skillnaden mellan fattiga och rika länder, vårt ansvar och vad

vi kan göra. Ett förslag som de hade var att samla in namnunderskrifter för ett bättre samarbete mellan polisen i olika länder för att förhindra trafficking och överlämna namnunderskrifterna till justitieministern. Andra förslag var att försöka sprida information i östländerna om vad som händer med flickorna när de kommer hit och att ha mer information i skolorna här i Sverige så att pojkar får veta vilka konsekvenser för flickorna prostitution för med sig.

Eleverna var mycket engagerade

I ämnet historia gick de lärarkandidater som finns på skolan igenom kvinnans roll genom historien och därefter visades filmen *Lilja 4-real*. Visningen följdes av en gruppdiskussion utifrån givna frågor. Efter att eleverna sett *Lilja 4-ever* samlades klassen och en av lärarkandidaterna läste Lukas Moodyssons tal vid Filmgalan 2003. Eleverna fick sedan förslå vilka frågor som skulle diskuteras. De var mycket engagerade och debatten blev livlig. Sammanfattningsvis tyckte eleverna att det hade varit en viktig och mycket bra, fast otäck film.

På samhällskunskapen visades och diskuterades dokumentären *Barnprostitution på Filippinerna*. I dokumentären poängterades fattigdom och tidiga övergrepp som de viktigaste förklaringsfaktorerna och eleverna drog paralleller till *Lilja 4-ever* och *Lilja 4-real*.

I ämnet svenska knöts visningen av *Lilja 4-ever* till insändarmomentet i kursen svenska B. Lektionen före filmvisningen användes till att diskutera och tydliggöra insändarens funktion och formalia och eleverna informerades om att filmen skulle ligga till grund för en insändaruppgift.

Flickorna var mer positivt inställda än pojkarna

Mina fordonstvåor var överens om att det var en mycket tung och deprimerande film. Många mätte riktigt dåligt efteråt. Ett fåtal tyckte filmen var usel medan andra tyckte att den var bra. Några tyckte att filmen var onödigt lång och seg. De två flickorna i klassen var mer positivt inställda än pojkarna. Eleverna trodde att avsikten med att visa filmen var att avskräcka pojkarna från att köpa sex i framtiden och flickorna från att sälja sina kroppar. Det var ingen som fördömde Liljas handlande, utan de förstod att en ung människa inte kan klara att bli sviken av alla i sin närhet. Klassen var ense om att sveket från mamman var fruktansvärt starkt. Däremot tyckte flera att Lilja hade ett alternativ, ett val – även om det inte var så fritt. De flesta tyckte att "efterdödenscenerna" med änglavingar var onödiga.

När man sitter i en biosalong full med unga människor är det lätt att läsa av hur filmen går hem. Och det var engagerat tyst, inga dumma kommentarer, inga malplacerade skratt. Det är ett bra betyg på en film, åtminstone i min bok.

Många elever tyckte att det var svårt att identifiera sig med någon i filmen

I en tvåa på fordonsprogrammet tyckte en överväldigande majoritet av eleverna att *Lilja 4-ever* inte var en bra film, även om flera tyckte att filmen hade ett bra budskap. Många

undrade varför just denna film var så viktig att visa; de kunde tänka sig många andra (bättre) filmer att se och diskutera. De elever som tyckte att filmen var bra karakteriserade den som deppig. Flera elever tyckte att filmmusiken var bra. De scener som eleverna minns bäst var de scener där Lilja blir sviken, av mamman och av Andrej. Även de scener där Lilja förstår vad resan till Sverige går ut på nämns av flera elever. Många elever tyckte att det var svårt att identifiera sig med någon i filmen. När filmen diskuteras visar eleverna god förståelse för vad filmen vill visa och många elever gör goda iakttagelser vad gäller detaljer. Den negativa inställningen tycks inte bero på att eleverna inte förstår.

Treorna på fordonsprogrammet uttryckte ungefär samma grundinställning som tvåorna. Några elever uppfattade filmen som en "lågbudgetfilm" eller "en enkel film", som dock har ett bra budskap. På frågan vilka scener man minns nämner man scenerna där Lilja sviks av mamman, Andrej och kompisen.

På medieprogrammet skapade diskussionen ordentliga motsättningar mellan några grabbar, som ansåg att filmen var riktigt dålig, och många tjejer, som ansåg att det var en bra film. Pojkarnas kritik gick bland annat ut på att filmen ger ett allt för negativt intryck av Sverige, som visas upp som ett grått och dystert land. Flickorna ansåg att filmen berör och att det är viktigt att många människor ser filmen, eftersom den visar en verklighet som faktiskt finns. En pojke framhöll att filmen hade ett angeläget budskap, men att helhetsintrycket dras ner av vissa mindre lyckade inslag, till exempel scenerna där Lilja och Volodja har änglavingar.

Männen kan inte ha mycket i huvudet eftersom de utnyttjar en 16-årig tjej

Vi har arbetat på följande sätt med Lilja 4-ever: Två klasser på barn- och fritidsprogrammet har förberetts inför filmvisningen under en lektion där vi utgick från det material som finns. Det verkar som att filmen berörde eleverna. Många hade förstås sett filmen redan, men det föll väl ut ändå. Det var knäpptyst i biosalongen. Den ena klassen vill diskutera filmen i helklass. Detta gjorde vi under en svensklektion dagen efter filmvisningen. Vi utgick från frågorna nedan och det blev en givande diskussion. I den andra klassen diskuterade man i grupper och skrev ner svaren:

Hur ser det ut där Lilja bor? Varför?

- Där Lilja bor är det fattigt, smutsigt och äckligt.
- I området där Lilja bor är det väldigt fattigt och hög arbetslöshet, ligister med mera.
- Där Lilja bor är det smutsigt, skabbigt, äckligt eftersom det är fattigt.
- Det är en dålig miljö. Hon bor i Ryssland och allt är trasigt och skitigt. Hon bor så därför att det är fattigt.

Hur blir Lilja sviken av olika människor? Vilket är det värsta sveket tror du? Sviker hon själv någon?

- Lilja blir sviken av sin mamma och sin bästa kompis. Hennes mamma åker till USA med nån gubbe och lämnar henne kvar i skiten. Sen skickar hon henne ett brev och säger att hon inte vill ha henne som dotter. Kompisen säljer sig men skyller på Lilja. Den så kallade pojkvännen lurar henne till Sverige för att prostituera sig. Lilja sviker Volodja som vill följa med till Sverige, men istället tar livet av sig.

- Lilja blir sviken av många personer. Det värsta av alla sveken är nog när mamman sticker ifrån henne och avsäger sig vårdnaden. Och när killen överger henne.
- Lilja blir sviken eftersom hennes mamma lämnar henne och åker till USA. Och hennes kompis ger henne dåligt rykte utan anledning. Och en kille som heter Andrej lurar hit henne och sviker hennes känslor. Hennes mamma sviker henne mest. Lilja sviker Volodja genom att lämna honom ensam för att åka till Sverige.
- Hennes mamma åker till Amerika och lämnar Lilja kvar i Ryssland. Hennes kompis sviker henne, liksom den så kallade pojkvännen. Det värsta är nog att hennes mamma lämnar henne.

Lilja är en "överlevare". På vilket sätt? Vad gör hon?

- Hon bryr sig inte om vad de andra tycker. Hon slänger pengarna som kompiserna sålt sig för.
- Hon kämpade så länge hon kunde, tills hon kände att modet svek henne.
- Lilja lever i sina drömmar och försöker må bra oavsett situationen.
- Hon åker in till stan och tar betalt för sex. Det är så hon överlever.

Vilket land drömmer Lilja om? Varför tror du?

- Hon vill till Amerika för att det verkar vara så mycket bättre där.
- Lilja ville åka till USA. Antagligen för att det är rikt land med ont om arbetslöshet.
- Lilja drömmer om Amerika för att hon vill bort från det fattiga och träffa sin mamma.
- Hon drömmer om Amerika eftersom hon inte trivdes direkt skitbra i Ryssland. Och hennes mor åkte till Amerika.

Hur blir hennes verkliga möte med väst?

- Hon blir lurad, inlåst i en lägenhet, misshandlad och tvingas ha sex med en massa äckliga gubbar.
- När Lilja kommer till Sverige blir hon inlåst, utnyttjad, misshandlad, sviken och våldtagen. Hon tycker antagligen inte om Sverige efter allt som hänt. Hon undrar nog om alla är så här kalla i Sverige.
- Hennes möte med Sverige är inte det man trodde att det skulle bli. Hon blir misshandlad och utnyttjad av gubbar.
- Det blir ett helvete eftersom hon blir tvingad till att sälja sex.

Varför finns det sexhandel? Hur ser vi på män – kvinnor, jämlikhet? Hur är männen i filmen?

- För att vissa människor ser det som en utväg att få pengar. Sen finns det dem som lurar kvinnor in i sexhandel och tar pengarna. Kvinnor anses mindre värda än män. Männen i filmen (och i verkligheten) är äckliga snuskgubbar som är för äckliga för att få nåt på egen hand.
- Genom sexhandel tjänar många en rejäl summa pengar. Vi tycker att alla människor är lika mycket värda, men så var det inte i filmen. Där var kvinnorna mindre värda än männen.
- Det finns sexhandel för att folk vill tjäna pengar. Det är oftast kvinnor som blir utnyttjade inom sexhandel. Männen utnyttjar deras osäkerhet. Männen i filmen är desperata och äckliga. De kan inte ha mycket i huvudet eftersom de utnyttjar en 16-årig tjej.
- En del gör allt för att tjäna pengar. Männen är äldre och äckliga.

Vad betyder pengar för oss människor?

- Pengar betyder mycket eftersom en del tydligen gör vad som helst för att få dom.
- Pengar är makt, men personligheten måste också vara med.
- Pengar betyder mycket, eftersom det är svårt att klara sig utan dem.
- Det betyder mer än vad det borde göra. För en del människor är som galna i pengar.

Kan vi göra något för att sådana här saker inte ska finnas?

- Det går inte för det kommer alltid att finnas de som tycker att det är okej.
- Vi tror att det inte går att göra så mycket åt sexhandeln, men om man misstänker något kan man ju alltid anmäla det.
- Nej, det finns inget man kan göra åt sexhandeln. Det kommer nog att fortsätta, mer eller mindre.
- Vi hittar ingen lösning på problemet.

Var det rätt av regeringen att låta Sveriges gymnasieelever se den här filmen?

Vi arbetade utifrån följande diskussionsunderlag:

Här nedan följer en rad påstående och citat. Fundera och diskutera med fantasi och empati.

1. Lukas Moodysson: "Det måste finnas en ekonomisk klyfta för att trafficking skall uppstå." Diskutera detta citat. Stämmer det?
2. Enligt Näringsdepartementet drabbas ca 500 000 kvinnor (inom enbart EU) av denna grymma behandling som vi såg i filmen. Vad kan vi göra för att hjälpa dessa kvinnor?
3. Om det hade varit en svensk flicka som blivit behandlad på detta sätt. Skulle vi ha reagerat på något annat vis?
4. Vad betyder reklamens fixering vid yta, ungdom osv. för en attityd som handlar om att se människor som varor? Reklam är väl ändå något bra?
5. Vilka svek utsätts Lilja för?
6. Beskriv den värld som Lilja växer upp i.
7. Hur upplever du Liljas och hennes mors avsked? Finns det en lojalitet mot föräldrar oavsett hur illa de behandlar en.
8. Blir man blind och döv för sanningen när man bara vill bort från en odräglig tillvaro? Finns det andra omständigheter som kan spela in?
9. Varför överger Lilja sin enda trogna vän: Volodja?
10. Lilja drömmer om Amerika, medan Volodja har en dröm om ett liv med ett varmt hem och bullbak. Diskutera varför deras drömmar ser så olika ut och vilken betydelse drömmar kan ha eller har.
11. Vad tycker du om slutet? Hur slutar det egentligen? Vad gör du/ni för tolkning?
12. Vad tror ni regissören Lukas Moodysson vill berätta med filmen? Vad är hans syfte? Vilka tankar väcker filmen hos er?
13. Diskutera filmens form: t ex. bilder, musik.

Följande arbetsuppgift delades ut till eleverna:

Ni ska skriva en insändare som utgår ifrån filmen. Detta görs enskilt. Bakgrunden är given, men du skall reagera på det som känns relevant – det som du känner starkt för. Ska till exempel människor få bli behandlade så här? Var det rätt eller fel av regeringen

att låta alla Sveriges gymnasieelever få se den här filmen? Är filmen verklig eller överklig? Finns det något att säga om könsrollerna? Arbetet skall vara färdigt sista lektionen innan jullovet (utskrivet i en datasal). Kom ihåg att du skall tänka igenom din åsikt och dina argument och bygga upp insändaren med en slagkraftig struktur (bakgrund, inledning, argument, tes, avslutning och rubrik).

Texterna är bearbetade och sammanställda av Daniel Lundquist utifrån det material som Erik Modin fick in från lärare efter visningarna av Lilja 4-ever i Gävle i december 2003.